

Zaman ve Hız Odağında *Hüsn ü Aşk*

DR. ÖĞR. ÜYESİ JALE ÖZATA DİRLİKİYAPAN*

Öz

Miadını doldurmuş bir edebî tür olan mesnevi ile modern dönemin edebî türü roman arasında kuşkusuz epistemolojik farklar bulunur. Ancak ilk Türkçe romanlarda, geleneğin en güçlü türlerinden olan mesnevinin izlerine rastlanır. Mesnevinin tahkiyeye dayanan bir tür olması nedeniyle ortaya çıkan bu benzerliklere rağmen, iki tür arasında zaman kullanımı açısından derin farklar mevcuttur.

Bu yazıda, Italo Calvino ve Tzvetan Todorov'un geleneksel ve modern anlatıda zaman üzerine görüşlerinden yola çıkılarak, Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk* mesnevisi zaman algısı ve hız düşüncesi odağında incelenmiştir.

Anahtar sözcükler: Mesnevi, *Hüsn ü Aşk*, anlatı, Todorov, Calvino

“HÜSN Ü AŞK” FOCUS ON TIME AND SPEED

Abstract

There are of course epistemological differences between Masnavi which is a literary genre that petered out and the novel which is a genre of the modern times. But in the first Turkish novels there are the traces of masnavi which is one of the strongest traditional genres. Despite this similarities stemming from the fact that masnavi is a literary genre depending on narrative, there are extensive differences between two genres in terms of organizing time.

In this article, Şeyh Galip's *Hüsn ü Aşk* is analyzed in the context of perception of time and speed considering especially the thoughts of Italo Calvino and Tzvetan Todorov on time in traditional and modern narrative.

Keywords: Masnavi, *Hüsn ü Aşk*, narrative, Todorov, Calvino

“Mesnevî” ve “roman”, farklı zamanlarda, farklı medeniyet dairelerinde ortaya çıkmış, farklı özellikler taşıyan yazınsal türlerdir. Mesnevî artık yazılmıyor oluşu nedeniyle “donmuş”, roman ise hâlâ etkin bir türdür. Aralarında çok temel, epistemolojik farklar, gerçekliği kavrayış açısından ayrılıklar bulunur. Ancak her iki türü de tahkiyeye dayanmaları ve bir “anlatı”

* Ankara Üniversitesi İletişim Fak. Halkla İliş. ve Tan. Bölümü, jozata@gmail.com, orcid.org/0000-0002-9521-9034
Gönderim tarihi: 13.10..2018 Kabul tarihi: 25.11.2018

biçimi olmaları nedeniyle, özellikle de zaman kullanımı açısından bir karşılaştırma zemininde ele almak mümkün olabilir. Zira Nihad Sami Banarlı, Fuat Köprülü, Güzin Dino ve Şerif Aktaş gibi yazarlar, mesneviyi romanla bir tutmasalar da, işlevsel açıdan benzer olduklarını belirtmişler, karşılaştırma yolunu açmışlardır**.

Roman, Batı kaynaklı bir tür olmasına rağmen, 19. yüzyılda Osmanlılar tarafından çevrilmeye ve yazılmaya başlanmıştır. Yüzyıllar boyunca Osmanlı'nın edebiyat geleneğinin bir ürünü olan mesnevîlerdeki tahkiye tarzı ve karakterlerin özellikleri, ilk yazılan romanlar üzerinde etkisini sürdürmüştür. "Karakter"den çok "tip" yaratmaya yönelme, betimlemeler için hikâyeye uzun aralar verme, aşkı Divân şiiri geleneğindeki gibi ele alma açılarından, ilk romanlarımız ile mesnevîler arasında benzerlikler bulunur. Bu yazının konusu ise, *Hüsn ü Aşk* mesnevîsindeki zaman algısı ve kurgusu ile bunun romanlardaki zaman algısı ve kurgusuyla karşılaştırılması olacaktır.

Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk* adlı mesnevisinde, zamanı bildiren ifadeler, gerçekçi romanda olduğu gibi "takvimsel" değildir. Gerçekçi romanda kurulan dünya, gerçek hayatın bir "alternatif"i gibidir. "Bir yıl sonra", "Perşembe günü", "dün", "iki gün önce", "saat altıda" gibi ifadelerle, okurun romanın dünyasını tüm boyutlarıyla kavraması, kendini o dünyanın içinde hissetmesi sağlanır. Genelde mesnevîlerde, özelde ise *Hüsn ü Aşk*'ta böyle bir durum söz konusu edilemez. *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde zaman bildiren ifadeler takvimsel olmadığı gibi, aynı zamanda belirsizdir. Bu ifadelere örnek olarak aşağıdaki beyitlerdeki zaman kavrayışını gösterebiliriz:

Bu tâifenin içinde bir şeb
Bir hâl göründi gâyet agreb (288)

Çün geçdi bu hâl ile meh ü sâl
Vakt oldı ki etmeye gam ihmâl (338)

Bir nice zamân geçip özinden
Geldi söze kan gelip gözinden (922)

Tenhâ yakıp âh-ı sîne-sûzın
Birkaç gece hoş geçirdi rûzın (1071)

** Banarlı, 1983, s.196; Köprülü, 2012, s. 179; Dino, 2008, s.7; Aktaş, 2011, s. 368.

Görüldüğü gibi, mesnevîde zaman bildiren ifadeler “bir gece”, “birkaç gece”, “aylar, yıllar geçti”, “nice zaman” gibi belirsiz ifadelerdir. Bu örnekler çoğaltılabilir: “o an geldi”, “kimi zaman”, “günden güne”, “her gece”, “o gece”, “derhal”, “bir dem”, “eskiden”, “yıllarca”, “aylarca”.

Şerif Aktaş *Roman Sanatı* adlı kitabında (2000, s. 73) üç vaka tipi ayırt eder. Bunlardan ilki, *Hüsn ü Aşk*’ın olay örgüsüne oldukça uygun gibidir: “Vaka, tek bir zincir hâlinde nakledilir. Bu gruba girenler, daha ziyade, sergüzeşt romanı cinsinden eserlerdir. Bir merkezî insan vardır, onun belirli bir zaman dilimi içinde sürdürdüğü yaşayış tarzı söz konusudur. Birbirine zincirleme bağlanmış metin halkaları tek bir vakanın parçaları durumundadır”.

Hüsn ü Aşk mesnevisinde olaylar tek bir zincir hâlinde nakledilse de, araya başka metinler girer. Bu ara metinlerin ana konuyla genellikle ilgisi bulunmaz. İlgisi bulunan metinler de genellikle ilkbaharın, kışın ya da mesnevî kişilerinin tasvir edildiği metinlerdir. Öte yandan, (tasavvufî boyutu düşünmezsek) *Hüsn ü Aşk*’ta geri dönüşlere, olay içinde olaylara, karmaşık zincirlere rastlanmaz. Merkezî olay, *Aşk*’ın yolculuğu ve yan olaylar da bu yolculukta *Aşk*’ın başından geçenlerdir. Olaylar hızlı bir şekilde meydana gelir ve ayrıntılara genellikle yer verilmez. Örneğin, İsmet ile Hüsn konuşurken, Sühan’ın onları dinlediğini anlatan beyitlerde, Sühan hemen *Aşk*’ı bilgilendirir ve duyduklarını ona anlatır. Sühan’ın nerede saklandığı gibi ayrıntılara yer verilmez. Aşağıdaki beyitler de olayların hızı için örnek teşkil edebilir: (1256-1258)

Fi’l –hâl sorp diyâr-ı Kalb’i
Dutdı reh-i reh-güzâr-ı Kalb’i

Gayret de olup ana kafa-dâr
Kıldı iki yâr azm-i dildâr

Çün girdi o merd-i râh râha
Evvel kademinde düşdi çâha

Burada da *Aşk*, yola koyulur koyulmaz bir kuyuya düşer ve yolculuk olayları başlamış olur. *Aşk*’ın başından geçenleri okuyan okurun sorduğu soru, genellikle “neden böyle oldu?” değil, “sonra ne oldu?”dur. Bir metinde iki türlü zamandan söz edilebilir: “okuma zamanı” ve “anlatı zamanı”. Okuma zamanı, kişinin metne başlayıp bitirdiği zaman aralığını gösterirken, anlatı zamanı, herhangi bir öykünün başlangıcından sonuna kadar geçen zamana denir (Parla, 2000, s. 318). Örneğin, bir okur *Hüsn ü Aşk*’ı üç saatte okumuştur, ancak metindeki olaylar üç sene gibi bir zaman aralığını kapsıyor olabilir. *Hüsn ü Aşk*’ın anlatı zamanını, belirsiz zaman ifadelerinden dolayı, net olarak bilmemiz mümkün değildir. Ancak, *Aşk*’ın yolculuğunu düşünürsek bu zamanın hiç de kısa olmadığı sezilebilir. Okur,

Italo Calvino

bir saatlik okuma zamanı içinde, uzun bir zaman dilimini kapsayan pek çok olaya tanıklık edebilir. Başka bir deyişle, okuma zamanı ile anlatı zamanı arasındaki fark, metnin hızından dolayı oldukça büyüktür.

Italo Calvino, *Amerika Dersleri* adlı kitabının “Hızlılık” adlı bölümünde şöyle der (1991, s. 52): “Anlatısal zaman geciktirici, durağan veya çevrimsel olabilir. Her durumda, anlatı süre ile ilgili bir edim, zamanın akışı üzerinde etkisini gösteren bir büyüdür. İki olayın arasındaki zaman aralığını atlamak ya da aylarca veya yıllarca süren bir aralığı göstermek istediklerinde, Sicilyalı masal anlatıcıları “lu cuntu non metti tempu” (masal zaman harcamaz) formülünü kullanırlar”. Bu sözler her ne kadar “masal” için söylenmiş olsa da, zaman anlayışı çerçevesinde düşündüğümüzde, aynı görüşlerin benzer bir geleneksel bağlamda değerlendirilebilecek *Hüsn ü Aşk* mesnevisi için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, Hüsn’ün, Aşk’tan uzak kalmaya ve naz etmeye karar vermesinin ardından şu beyitler gelir: (1079-1080)

Vaktâ ki duyuldu kâr-ı fûrkat

Gönlinde kırıldı hâr-ı fûrkat (Ayrılık işi duyulunca yüreğinde bir korku dikenini kırıldı.)

Ol cism-i latîf-i nûr-peyker

Göz merdümü gibi oldu lâgar (O nur yüzlü nazik insan, gözbebeği gibi zayıfladı.)

Aşk’ın zayıflaması, bir süreç içinde değil de, birdenbire olmuş gibi, hızla anlatılmıştır. Öte yandan Calvino, zamanın göreceliğinin, hemen her yerde yaygın olan bir halk hikâyesinin konusunu oluşturduğunu belirtir. Yolculuğu yapan kişi, yolculuğun topu topu birkaç saat sürdüğünü zanneder; oysa geri döndüğünde, yola çıktığı an ile dönüş anı arasında yıllar geçtiği için, yola çıktığı yer tanınmaz hâle gelmiştir (1991, s. 55). *Hüsn ü Aşk*’ta ise, tam tersi bir durumdan söz edilebilir. Örneğin Aşk, yolculuğunun başında kuyuya düştükten sonra “yıllarca aylarca ve günlerce” düşer. Oysa bu kadar uzun süre düşmesi elbette mümkün değildir. Aynı şekilde, Aşk, Çinli prensesin kalesinde mahsur kalınca atına binip “bir anda binlerce aylık mesafeler aşar. Güneş batıya vardığında, daha iki adım bile ilerleyememiştir” (1728-29). Aşk’a çok uzun gelen süreler aslında çok kısadır.

Aşk, “aşk”a yolculuğunu sürdürürken, Hüsn ona Sühan aracılığıyla bir at yollar. Aşk bu atla yoluna daha rahat ve hızlı bir şekilde devam edecektir. Gerçek bir at ya da ilahî aşkın simgesi olabileceği gibi, aynı zamanda yazılmakta olan metnin de simgesi sayılabilecek bu at, şu şekilde betimlenmektedir: “Lâl ve yakut denizlerini dalgalandırıyor; Refref gibi ilâhî âlemin yoluna revân olmuş... [...] Cıva gibi çevik, ama alev yüzlü; güneş gibi bedenlenmiş

bir ateş. / Endamı nezaketle yoğrulmuş; her oynayışı, bir kıyamet cilvesi... [...] Rahvan rahvan salınırken bir hızlansa, ezele ebedilik haberini yetiştirir. / Uğurlu adımlarını uygun hâle getirirse, saniyeler bile ayağının tozuna yetişemez... / Öyle hızlı koşar ki, havadaki tozlara bile zarar vermez." (1483, 1485,1486, 1490-1492). Calvino ise şöyle diyor (1991, s. 57):

Öykü bir attır: Aşması gereken mesafeye bağlı olarak tırıs ya da dörtnala giden, kendine özgü bir gidişi olan bir taşıt aracıdır; ancak burada sözü edilen hız, zihinsel bir hızdır. [...] Fiziksel hızın yanı sıra zihinsel hızın da simgesi olan at edebiyat tarihinde önemli bir yer tutar.

Hüsn ü Aşk'in atı da bazen yavaş, ama çoğunlukla hızlı giderek okuru olaylar arasında "rüzgârlı" bir gezintiye çıkarır. Ozan kendi anlatış hızıyla, atın hızı arasında bir "benzerlik" vurgusu yapmış gibidir. Atın "zihinsel hız"ın simgesi olması da bu bağlamda ele alınabilir. Calvino, yazar Giacomo Leopardi'den şu alıntıyı yaparak konuyu biraz daha açar (1991, s. 62):

Hız, sözgelimi, atların hızı, ister uzaktan görülsün, ister bireysel olarak yaşansın kendi içinde son derece keyifli bir şeydir; böyle bir hızın insanda yarattığı canlılık, enerji, güç ve yaşamla dopdolu oluş duygusunu kastediyorum. Gerçekten de bu hız neredeyse bir sonsuzluk düşüncesi uyandırır insanda, ruhu yüceltir, sağlamlaştırır.

Hüsn ü Aşk'ta da durum farklı değildir. Aylar son sürat geçerken, Aşk, at üstünde günlerce yolculuk edip engellerle savaşırken, biz iki üç beyitte bu bilgileri ediniriz. Gerçek hayatın çok uzağında, ayrıntılardan, sorgulama ve çelişki avından kurtulmuş; özdeşim kurma yükünü sırtımızdan atmış okurlar olarak bir atın dörtnala geçmesini izleriz oturduğumuz yerden. Olayların anlatımındaki hız sürekli bir "algı açıklığı"nı da dayatır okuyucuya ister istemez. Dinamik motiflerin baskın olduğu bölümlerde, bir iki beyitte olup bitenleri düşünecek olursak, okuyucu, bir iki sayfa atlarsa hikâyeyi önemli bir oranda kaçırmış olur. Özellikle modern zamanların "bir ağacın yaprağını kırk sayfada düşüren" yazarlarını okumaya alışmış, zihni arada bir mola veren okuyucular için mesnevî okumak epey dikkat ister.

Calvino, edebiyatın zamanın akışını geciktirmek üzere çeşitli teknikler geliştirdiğinden söz eder. Bunlardan biri yinelemeyse, diğeri de konu dışında çıkmaktır. *Hüsn ü Aşk*'da, halk hikâyelerinde olduğu kadar yineleme yoktur. Ancak, mesnevinin konusunun Hüsn'ün başından geçenler olduğunu düşünürsek, "konu dışına çıkma"ya pek çok örnek verilebilir. Örneğin, hikâyenin kesilerek metnin yazarının "sâki"ye seslendiği bölümler, yazarın konu dışına çıktığı bölümlerdir. Aynı şekilde, şairin şiir ve kendi zamanındaki şairler hakkında görüşlerini dillendirdiği bölümler de hikâyenin akışını durdurur. Hatta şair de bunun farkında olduğunu şu sözlerle dile getirir: "Tâ key sühan ez sühan rubâyîm / Mâ ber ser-i kıssa-i hod âyîm (Daha ne zamana kadar laftan lafa geçip sözü uzatacağız? Kendi

hikâyemize dönelim). Öte yandan, “konu dışında çıkma” kategorisinde ele alamayacağımız, ancak hikâyeyi kesintiye uğratan diğer bölümler de, Victoria R. Holbrook’un deyişiyle “dural betimlemeler”dir (1998, s. 96). Bunlar, anlatıcının bir kişi ya da bir yer üzerinde çok sayıda eğretilmeli tasvirler yardımıyla derinlemesine durmak için hikâyeyi askıya almasıyla gerçekleşir. Örneğin, “Der Vâsıf-ı Hüsn”, “Der Vâsıf-ı Aşk”, “Der Vâsıf-ı Ân Nüzhet-gâh”, “Der Sıfat-ı Şeb ve Şiddet-i Şitâ”, “Sıfat-ı Subh-ı Mübârek-pey”, “Der Vâsıf-ı Tîğ” başlıklı bölümler “dural betimlemeler”e örnek teşkil ederler.

Şairin betimlemeler için hikâyeyi durdurup ayrı bir başlık altında bu betimlemeleri okura iletmesi, romanlarda genellikle görülmeyen bir özelliktir. Romanlardaki betimlemeler genellikle olaylara yedirilmiş bir şekilde karşımıza çıkar. Öte yandan gerçekçi geleneğe bağlı bir romancı, örneğin sabahı ya da kışı uzun uzadıya anlatmaz. Burada, mesnevî şair/yazarının “güzel söz söyleme”ye verdiği önem söz konusudur. Mesnevî yazarı için amaç, betimlenen şeyi okurun gözünün önüne getirebilmesini sağlamak değildir. Onun amacı, işlevsel olmaktan öte “güzel” bir betimleme yapmaktır. Bu anlatım tarzı, “mimesis”e dayanan bir tasvir çabasından çok, soyutlama esasına bağlı bir türde normal sayılır. Öte yandan mesnevi yazarı çoğu zaman o kadar benzetmeli bir dil kullanır ki, betimlediği nesne ya da kişiyi neredeyse saf dışı bırakır. Örneğin, şairin “kılıç”ı betimlediği şu beyitlere bakalım:

Fevvâre-i âb-ı lâ’l-i sîr-âb

Cûbâr-ı zümür-rûd-i siyeh-tâb (1472) (Parlak yakuttan bir su fıskiyesi, siyah yalımlı, zümürütten bir dere)

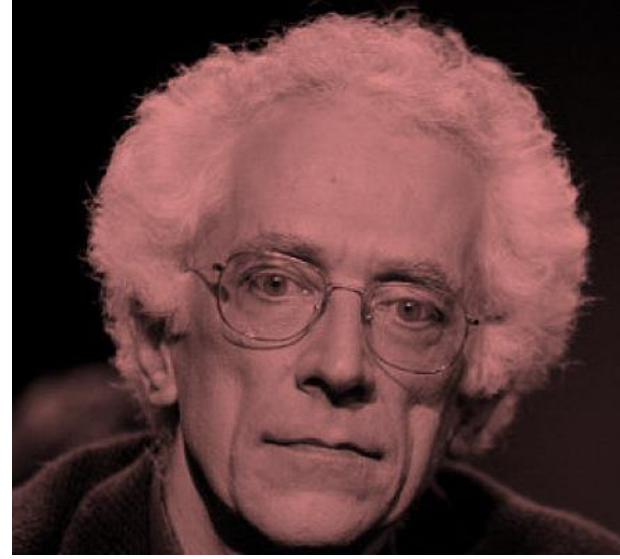
Bir tûtî-i sebz-i hûn-pâlâ

Şehbâz velî tezerv-sîmâ (1473) (Gagasından kan süzülen yeşil bir papağan, sülün görünümlü bir doğan kuşu)

Bu beyitlerde de gördüğümüz gibi, şair yoğun eğretilmeli bir dil kullandığından, okurun kılıcın nasıl göründüğünü anlaması için, uzun uzun düşünerek eğretilmenin öğeleri arasında sağlam bir ilişki kurması gerekmektedir. Dolayısıyla, okurun bu ilişkiyi kurabilmek için harcadığı zaman süresince metin “durur”. Roman yazarının amacı ise, okura romanın dünyasını aktarmak, onun kendini o dünyada hissetmesini sağlamak, dolayısıyla işlevsel betimlemeler yapmaktır. Romandaki bu betimlemeler, işlevsel olduklarından dolayı, metnin hızını çok kısa bir süre için düşürürler.

Todorov *Poetika’ya Giriş* adlı eserinde (2001, s. 87) “fabl (yani anlatı) bir durumdan diğerine geçişi temsil eder, durumu değiştirenlere dinamik motifler, değiştirmeyenlere statik motifler denir” der. Bu ikiliğin dilbilgisinde sıfat ve fiil arasındaki ayrımı açıkladığını ve bunlardan ilkinin “var olan”, ikincisinin “meydana gelen” olduğunu belirten Todorov’un bu sözlerini *Hüsn ü Aşk* anlatısı için de düşünmek mümkündür. Örneğin mesnevîdeki “dural

betimlemeler”, bazen bir kişinin, bazen bir mekânın, bazen de bir mevsimin niteliklerini anlatmaları nedeniyle “sıfat” görevini yüklenirler ve statik motiflerdir. Hikâyenin öyküsünde herhangi bir gerilim, bir değişim yaratmazlar. Öte yandan, Aşk’ın başına gelenler, dinamik motiflerdir. Romanlarda bu motifler birbirine geçmiş bir şekilde sunulurken, *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde birbirlerinden ayrılırlar. Bu duruma, Reşat Nuri Güntekin’in *Çalığışu* adlı eserinden bir örnek verebiliriz (1981, s. 25). Bu romanda kişilerin betimlenmesi, olayların içinde gerçekleştirilmiştir: “Fakat o yirmi yaşına yaklaşan ve sivri uçlu incecik dudakları üstünde incecik bıyıkları çıkmışa başlayan koskocaman Kâmran’a ne oluyordu? Yürürken ince bir dal gibi sallanıyor zannedilen narin vücudu sadakor gömleğinin açık yakasından çıkan uzun beyaz boynu ile erkekten ziyâde kıza benzeyen bu çocuğa son derece içerledim”. Burada olduğu gibi çoğu romanda, kişileri ya da mekânları tasvir etmek için ayrı bir bölüm ayrılmaz, betimlemeler olayların içinde verilir. Öte yandan, mesnevîde ayrıntısız dinamik motifler okura zamanın hızla geçtiği, olayların birbiri ardına sıralandığı izlenimini verirken, romanlarda daha gerçekçi ve ayrıntılı bir dinamiklik söz konusudur. Metin, okurun yalnızca “sonra ne oldu?” sorusuna değil, aynı zamanda “neden böyle oldu?” sorusuna da yanıt verir. Neden-sonuç ilişkileri oldukça sağlamdır. Okur kendini, yaşadığı dünyanın bir alternatifini yaşıyormuş gibi duyumsar. Dolayısıyla romanda, statik ve dinamik motifler harmanlanmış bir şekilde karşımıza çıkar. Başka bir deyişle, romanda mesnevîye oranla daha “dengelenmiş” bir hız söz konusudur.

Tzvetan Todorov

SONUÇ

Şeyh Galib’in *Hüsn ü Aşk* adlı mesnevisinde, takvimsel bir zaman anlayışı yoktur. Sicilyalı masal anlatıcılarının dediği gibi eylem bildiren bölümlerde “zaman harcamaz”. Bir durumdan diğerine geçerken durumu değiştiren motifler dinamik, değiştirmeyenler ise statiktir. Mesnevîde her ne kadar eylem odaklı bölümlerde takvimsel olmayan, hızlı ve soyut bir zaman anlayışı varsa da, betimlemelerde ve konu dışına çıkılan bölümlerde zamanın akışı geciktirilir. Romanlarda statik ve dinamik motifler iç içe verilirken, *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde birbirlerinden ayrılırlar.

Calvino eski bir Latince deyiş olan “Festina Lente” (Yavaşça acele et) deyişinden söz eder (1991, s. 66-67). Hız ve yavaşlığı “aralarında beklenmedik bir uyumu kuran” iki simetrik olgu olarak alır. Sözlerini şiir ve düzyazıyı çok da farklı görmediğini belirterek

sürdürür: “Şiir yazan şair için durum neyse, düzyazı yazarı için de durum odur: Başarı, sözel anlatımın tam yerini bulmuş olmasında yatar”. Mesnevîyi kaleme alan kişinin şair mi yazar mı olduğu tartışılabilir. Öte yandan, aslında buna karar vermek o kadar da önemli bir sorun yaratmamaktadır. Şeyh Galib, *Hüsn ü Aşk*'ta dinamik ve statik motiflerle anlatsal bir hız kurmuş ve metni “yavaşça acele eden” bir at gibi koşturmuştur.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif (2000). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aktaş, Şerif (2011), “Roman Olarak Hüsn ü Aşk”. *Edebiyat ve Edebî Metinler Üzerine Yazılar*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, s. 368-382.
- Banarlı, Nihad Sâmi (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Calvino, İtalo (1991). “Hızlılık”. *Amerika Dersleri*. Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Can Yayınları, s. 47-73.
- Dino, Güzin (2008). *Türk Romanının Doğuşu*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Güntekin, Reşat Nuri (1981). *Çalılık*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Holbrook, Victoria (1998). *Aşkın Okunmaz Kıyıları*. Çev. Erol Köroğlu ve Engin Kılıç. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köprülü, Fuad (2012). *Edebiyat Araştırmaları 1*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Parla, Jale (2000). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şeyh Galib (2002). *Hüsn ü Aşk*. Çev. Muhammet Nur Doğan. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Todorov, Tzvetan (2001). *Poetika'ya Giriş*. Çev. Kaya Şahin. İstanbul: Metis Yayınları.